

sentibus, in summam undique raptis admirationem.

VERS. 80. — PUER AUTEM, etc., puerulus autem. Rediit ab historia Joannis, uno verbo declarans quid egerit ab infantia ad tricesimum usque ætatis annum, et quam probe responderit progressus, miris adeo rerum exordiis.

CRESCEBAT CORPORE, ET CONFORTABATUR SPIRITU, id est, quantum crescebat corpore, tantum confortabatur spiritu; quantum stature atque ætatis accedebat corpori, tantum gratiæ spiritualis animo. Spiritus ergo intelligitur ipsius Joannis, sed confortationis auctor Spiritus divinus, qui donis suis spiritualibus in dies puerum auget, ita ut continuus in sapientiâ, virtute et gratiâ progressus faceret. Confortatio enim hic augmentum profectumque in primis significat: in quem sensum Titus scribit: *Juxta ætatis analogiam et incrementum, gratiâ et spiritu proficiebat*; et Theophylactus: *Cum corpore simul crescebat et spirituale domum*. Significat præterea, quod continuo profectu spiritualium gratiarum, spiritus ejus potentior quotidie ac robustior redderetur, ad regendum corpus; nec solum redderetur, verum etiam appareret, exterioribus actibus id demonstrantibus; quâ de re subdit Theophylactus: *Et quanto magis crescebat puer, tantò magis et efficacior spiritus in illo se ostendebat, organum illarum capax existente, id est, quò organum corporis fiebat per ætatem aptius et capacius, eò magis se exerebat in corpore virtus spiritualium donorum latentium in animo. Semper enim ad majora ac meliora tendebat, eaque sapè superantia ætatem et consuetas corporis vires, ut quòd infans incoluerit deserta, prout sequitur. Quanquam verò pericope ista de toto illo temporis spatio loquatur, quod fuit inter octavum à nativitate diem et annum tricesimum; quia tamen etiam infantiam comprehendit; præsertim cum diminutivo pueruli Evangelista utatur; videtur hinc etiam ostendi posse, mansisse in Joanne, ab exultatione in utero, perpetuum rationis usum; quia gratia infantibus infusa, nisi rationis et liberi arbitrii usu accedente, augeri, aut foris elucescere nequit: quæ sententia est Cajetani et Toleti cardinalium.*

ET ERAT AB INFANTIA IN DESERTIS. In sylvestribus montosisque locis deserti Judææ. Desertum Judææ vocatur, quòd eò nullum aliud in Judæâ vastius majusque esset (in Judæâ, inquam, strictè acceptâ, ut supra 2, v. 1, 22) quod à vico Anathoth patriâ Jeroniæ propheta, sito mediâ via inter Jerosolyma et Jerichuntum, extensum supra Galgalâ, flecitur usque ad desertum Theuxæ, et Engaddi, juxta mare Mor-

VERS. 80. — PUER AUTEM CRESCERAT, etate et mole corporis; et crescentibus pari passu virtutibus, CONFORTABATUR SPIRITU suo, quamvis nonnulli intelligant ipsam Spiritum divinum gratiæ et confortationis auctorem. ET ERAT IN DESERTIS, statim scilicet à primâ pueritiâ, ut videtur sentire Orig., Hom. 11 in Lucam, et apertius Hieron. lib. contra Luciferianos, ubi inter homines prædicando venit; hostium eremi deserta sectatus sit, et parvulus de serpentibus laeserit. Occasio petendi deserti videtur fuisse tyrannis

tium, cujus campestris, ampla illa ac vasta, obiens, prædicavit Joannes, paucis primùm quos illic invenit hominibus; omnibus deinde, famâ à paucis illis protectâ excitatis, magnò numero confluentibus. Unde salvator: *Quid, ait, existis in desertum videre?* Fuit autem desertum, locus, penitentiam, quam ipse prædicabat, accomodatus. Proxima causa successus Joannis in desertum, fuit Herodis tyrannis, quærentis inter cæteros hunc puerum neci dare, ne fortè esset Christus, Math. 2, v. 16. Id enim intelligens mater Elisabeth, asportavit eum in desertum, cum octo plus minùs jam esset mensium; ibique eum nutrit et educavit, quoad ipsa vixit. Cui sententiæ Nicephorus suffragatur, dum ait lib. 1, cap. 14: *« Filius Zachariæ Joannes, cum matre Elisabethâ, in speluncâ quâdam, ad regionem montanam, salvus conservabatur, fortassis Herodis sanguinariam effugiens manum. Atque inde in solis locis libenter versari solitus, Angeloque duce usus, in remotiores sylvarum recessus secessit. »* His addit Cedrenus in compendio Historiæ, quòd Elisabeth obierit diem suum, quadragesimo post die quàm in speluncam fugerat; quòdque angelus deinde curam pueruli suscepit. Asipulantur Origenes et Chrysostomus; ille enim homiliâ 58, in Mathæum, non lacte nutritum fuisse scribit, non lecto susceptum, non tecto, non foro, non aliâ re humanâ usum.

USQUE IN DIEM, usque ad tempus OSTENSIONIS SUE. Quo ipse ostensus seu manifestatus est, quo visum fuit Deo, illum ostendendum esse, ait Theophylactus.

AD ISRAEL, apud Israelæ seu Israël, usque ad tempus illud, quo, *facto super eum verbo Domini*, infra, 3, v. 2, cepit apud Israëliticum populum, obire officium prophetae Altissimi, de quo mox, v. 76. Tunc enim divini jussi explendi gratiâ ex interiori deserto prodians, *venit in omnem regionem Jordanis*, quod legitur infra 5, v. 5, et cepit inter homines conversari. Ad illud usque tempus, id est, tricesimum circiter ætatis annum, vixit, egit, latuitque in deserto (*ubi purior aër, et cæcum apertius, et familiarior Deus*, inquit Origenes) procul ab omni hominum consortio, id enim indicatur nomine ostensionis, quod superiori illo loco astruens Chrysostomus, *neminem vidit unquam conseruorum*, ait, *nec ab aliquo horum visus fuit*. Hic *θεωδωραξ*; effectus, doctus, inquam à Deo fidem, et sacras Litteras, et quòdquid opus foret, traduxit vitam in jejuniis, aspe-

Herodis, pueros Bethleem persequens; ut Christum assequeretur; quod Nicephorus notat lib. 1, c. 4. Addit Cedrenus, in Compendio historiæ, curam ejus ab angelo susceptam, eò quòd Elisabeth paulò post fugam cum puero in desertum obisset. USQUE IN DIEM OSTENSIONIS SUE AD ISRAEL, id est, usque ad tempus quò inter homines prædicando et baptizando conversari cepit, quod fuit circa annum ætatis ejus tricesimum, sicut et Christ.

ritatibus, et mundi contemptu; in silentio, oratione et rerum divinarum contemplatione. Semper in hymnis, semper in orationibus fuit, auctore Chrysostomo, « nulli hominum antequàm ad baptizandum accederet, Deo autem soli, sua semper colloquia offerens. » Similiter Origenes, « ut vacaret, inquit, orationibus, et cum angelis conversaretur, appellaretque Dominum, et illum audiret respondentem atque dicentem: *« Ecce adsum. »* Talis nimirum vita decebat eum qui prædicandæ penitentiae erat destinatus, ut qui cæteros ad Christum suscipiendum erat paraturus, primum ipse se exhiberet omnium paratissimum. Deni-

CAPUT II.

1. Factum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis.

2. Hæc descriptio prima facta est à praside Syriæ Cyrino:

3. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem.

4. Ascendit autem et Joseph à Gallilæa de civitate Nazareth, in civitatem David, quæ vocatur Bethleem, eò quòd esset de domo et familiâ David,

5. Ut profiteretur cum Mariâ desponsatâ sibi uxore prægnante.

6. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret.

7. Et peperit filium suum primogenitum, et panis enim non involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio.

8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigiliis noctis super gregem suum.

9. Et ecce angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno.

10. Et dixit illis angelus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo:

11. Quia natus est vobis hodiè Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

12. Et hoc vobis signum: invenietis infantem panis involutum, et positum in præsepio.

13. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ coelestis, laudantium Deum, et dicentium:

14. Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis.

15. Et factum est ut discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethleem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.

16. Et venerunt festinantes: et invenerunt Mariam, et Joseph, et infantem positum in præsepio.

17. Videntes autem cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc.

18. Et omnes qui audierunt, mirati sunt, et de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.

19. Maria autem conservabat omnia verba hæc, confrens in corde suo.

20. Et reversi sunt pastores glorificantes, et lau-

que consilium Dei hoc fuit, ut postquam multis hæc annis latuisset, et siluisset, et virtutem coluisset, suo tempore majore cum auctoritate prodiret, et loqueretur, et præcursoris munus explet, prout factum fuit. In hac sententia scribit Euthymius: « Oportebat eum à teneris, quod aiunt, unguibus ad virtutem exerceri, et ut libere argueret, et Christi qui à se se annuntiaret testis fide dignus esset. » Similiter Titus: « Ut Christo testimonium perhibiturus, nec non hominum nequitiam imperterrè redarguturus, testis doctorque omni exceptione major haberetur. »

CHAPITRE II.

1. Or, il arriva en ces jours qu'il parut un édit de César Auguste, pour faire un dénombrement des habitans de toute la terre.

2. Ce premier dénombrement se fit par Cyrinus, gouverneur de Syrie.

3. Et tous allaient se faire enregistrer chacun dans la ville dont il était.

4. Alors Joseph partit aussi de la ville de Nazareth, qui est en Galilée, et vint en Judée à la ville de David, appelée Bethléem, parce qu'il était de la maison et de la famille de David,

5. Pour se faire enregistrer avec Marie son épouse, qui était grosse.

6. Et pendant qu'ils étaient là, il arriva que le temps auquel elle devait accoucher s'accomplit.

7. Et elle enfanta son fils premier-né, elle l'enveloppa de langes, et le coucha dans une crèche, parce qu'il n'y avait point de place pour eux dans l'hôtellerie.

8. Or, il y avait là aux environs des bergers, qui passaient la nuit dans les champs, veillant tour à tour à la garde de leur troupeau.

9. Et voici l'ange du Seigneur se présenta à eux, et une clarté céleste les environna; et ils furent saisis d'une grande frayeur.

10. Mais l'ange leur dit: Ne craignez point, car je viens vous apporter une nouvelle qui sera pour tout le peuple le sujet d'une grande joie:

11. C'est qu'aujourd'hui, dans la ville de David, il vous est né un Sauveur, qui est le Christ, le Seigneur.

12. Et voici la marque que je vous donne pour le reconnaître. Vous trouverez un enfant enveloppé de langes, et couché dans une crèche.

13. Au même instant, il se joignit à l'ange une grande troupe de l'armée céleste, louant Dieu, et disant:

14. Gloire à Dieu au plus haut des cieux, et paix sur la terre aux hommes de bonne volonté.

15. Après que les anges se furent retirés dans le ciel, les bergers se dirent l'un à l'autre: Passons jusqu'à Bethléem, et voyons ce qui est arrivé, et ce que le Seigneur nous a fait connaître.

16. S'étant donc hâtés d'y aller, ils trouvèrent Marie et Joseph, avec l'enfant couché dans une crèche.

17. Et l'ayant vu, ils reconnurent la vérité de ce qui leur avait été dit touchant cet enfant.

18. Et tous ceux qui l'entendirent admirèrent ce qui leur avait été rapporté par les bergers.

19. Or, Marie conservait toutes ces choses, les rappelant dans son cœur.

20. Et les bergers s'en retournèrent, glorifiant et lau-

dantes Deum, in omnibus que audierant et viderant, sicut dictum est ad illos.

21. Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus, Jesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur.

22. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulertur illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino,

23. Sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur;

24. Et ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturem, aut duos pullos columbarum.

25. Et ecce homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon, et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel, et Spiritus sanctus erat in eo.

26. Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini.

27. Et venit in Spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo:

28. Et ipse accepit eum in ulnas suas, et benedixit Deum, et dixit:

29. Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace:

30. Quia viderunt oculi mei salutem tuam:

31. Quod parasti ante faciem omnium populorum:

32. Lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tue Israel.

33. Et erat pater ejus et mater mirantes super his que dicebantur de illo.

34. Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel; et in signum cui contradicetur:

35. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, et revelentur ex multis cordibus cogitationes.

36. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua.

37. Et hæc vidua usque ad annos octoginta quatuor: que non discedebat de templo, jejunans et orationibus serviens nocte ac die.

38. Et hæc ipsa hora superveniens, confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

39. Et ut perfecterunt omnia secundum legem Domini reversi sunt in Galileam in civitatem suam Nazareth.

40. Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientia; et gratia Dei erat in illo.

41. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem, in die solemnii Paschæ.

42. Et cum factus esset annorum duodecim, as-

solantem Deum de toutes les choses qu'ils avaient entendues et vues, selon qu'il leur avait été dit.

21. Le huitième jour, auquel l'enfant devait être circoncis, étant arrivé, on lui donna le nom de Jesus, qui était celui que l'ange lui avait donné avant qu'il fût conçu dans le sein de sa mère.

22. Et le temps de la purification de Marie étant accompli selon la loi de Moïse, ils le portèrent à Jérusalem, pour le présenter au Seigneur.

23. Selon qu'il est écrit dans la loi du Seigneur: Tout mâle premier-né, sera consacré au Seigneur;

24. Et pour donner ce qui devait être offert en sacrifice, selon qu'il est écrit dans la loi du Seigneur, deux tourterelles ou deux petits de colombes.

25. Or, il y avait alors à Jérusalem un homme juste et craignant Dieu, nommé Simeon. Il attendait la consolation d'Israël, et le Saint-Esprit était en lui.

26. Il lui avait été révélé par le Saint-Esprit qu'il ne mourrait point, qu'apparavant il n'eût vu le Christ du Seigneur.

27. Il vint donc au temple conduit par l'Esprit de Dieu; et comme le père et la mère de l'enfant Jesus l'y portaient, afin d'accomplir à son égard ce qui était ordonné par la loi,

28. Il le prit lui-même entre ses bras; et bénit Dieu, en disant:

29. C'est maintenant, Seigneur, que vous laisserez mourir en paix votre serviteur, selon votre parole;

30. Puisque mes yeux ont vu le Sauveur que vous nous donnez,

31. Et que vous destinez pour être exposé à la vue de tous les peuples,

32. Comme la lumière qui éclairera les nations, et la gloire de votre peuple d'Israël.

33. Le père et la mère de Jesus étaient dans l'admiration des choses que l'on disait de lui.

34. Et Simeon les bénit, et dit à Marie sa mère: Cet enfant que vous voyez est pour la ruine et pour la résurrection de plusieurs dans Israël; et pour être en butte à la contradiction.

35. Et votre âme même sera perçue d'un glaive, afin que soient découvertes les pensées de plusieurs, cachées au fond de leur cœur.

36. Il y avait aussi une prophétesse, nommée Anna, fille de Phanuel de la tribu d'Aser: elle était fort avancée en âge, et avait vécu sept ans avec son mari depuis sa virginité.

37. Et elle était demeurée veuve jusqu'à quatre-vingt-quatre ans; elle ne s'éloignait point du temple, servant Dieu jour et nuit dans les jeûnes et dans les prières.

38. Étant donc survenue à la même heure, elle se mit aussi à louer le Seigneur; et à parler de lui à tous ceux qui attendaient la rédemption d'Israël.

39. Après qu'ils eurent accompli tout ce qui était ordonné par la loi du Seigneur, ils s'en retournèrent en Galilée, à Nazareth, leur ville.

40. Cependant l'enfant croissait et se fortifiait, étant rempli de sagesse; et la grâce de Dieu était en lui.

41. Son père et sa mère allaient tous les ans à Jérusalem, à la fête de Pâques.

42. Et lorsqu'il fut âgé de douze ans, ils y allè-

cedentibus illis Jerosolymam secundum consuetudinem diei festi,

43. Consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem, et non cognoverunt parentes ejus.

44. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, et requirebant eum inter cognatos et notos.

45. Et non invenientes, regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum.

46. Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos.

47. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentiam et responsis ejus.

48. Et videntes admirati sunt; et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te.

49. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? nesciebatis quia in his que Patris mei sunt, oportet me esse?

50. Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.

51. Et descendit cum eis, et venit Nazareth: et erat subditus illis. Et mater ejus conservabat omnia verba hæc in corde suo.

52. Et Jesus crescebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — FACTUM EST, ACCIDIT. Vide supra, 1, v. 8.

IN DIEBUS ILLIS, illo tempore quod proximè secutum est nativitate Joannis.

EXIT, emanavit in publicum, promulgatum est. EDICTUM, decretum.

A CÆSARE. Hujus proprium nomen fuit Octavianus seu Octavianus; accepit autem cognomen Cæsaris, à Julio Cæsare, cui successit in imperio. Nam à primo imperatore Julio Cæsare (sic dicto, à patris nomine, non à casu matris utero) qui Augustum reliquerat nominis et imperii sui heredem, omnes deinde imperatores dicti sunt Cæsares; quod nomen, non tantum Romanis, verum etiam Judæis, Syris, et Græcis cæterisque nationibus, quibus Romani imperitabant, nobile fuit.

AUGUSTO. Et hoc cognomine (quod Latinum licet, in usu est Græcè ac Syriacè) nobilitatus est, idque

VERS. 4. — FACTUM EST AUTEM IN DIEBUS ILLIS, circa tempus scilicet nativitate Joannis, et paulò post, Deo hujusmodi descriptionem orbis, vel procurante, vel certè tempore ejus illud potiusquam aliud ordinante, ut illius occasione beata Virgo in Bethleem venire: EXIT ENCEM à CÆSARE AUGUSTO, nempe Octavio, cui nomen Cæsaris, à Julio Cæsare, à quo adoptatus fuerat, adhasit; cognomine vero dictus est Augustus, quòd urbem et imperium auxisset, et fideliter administrasset. Hinc omnes Romani principes postea sunt appellati Cæsares et Augusti, sicut apud Syros Antiochi; apud Persas Arsacidae; apud Phylistim, Abimelech; apud Egyptios olim Pharaones, et post Alexandrum usque ad Cleopatram Ptolomei, ut

rent, selon qu'ils avaient coutume, au temps de la fête.

43. Quand les jours de la solennité furent passés, lorsqu'ils s'en retournèrent, l'enfant Jesus demeura dans Jérusalem, sans que son père et sa mère s'en aperçussent;

44. Et pensant qu'il était avec quelqu'un de ceux de la compagnie, ils marchèrent durant un jour; et le soir ils le cherchaient parmi leurs parents, et parmi ceux de leur connaissance.

45. Mais ne l'ayant point trouvé, ils retournèrent à Jérusalem pour l'y chercher.

46. Et trois jours après, ils le trouvèrent dans le temple, assis au milieu des docteurs, les écoutant, et les interrogeant.

47. Et tous ceux qui l'entendaient étaient surpris de sa sagesse et de ses réponses.

48. Lors donc qu'ils le virent, ils furent remplis d'admiration; et sa mère lui dit: Mon fils, pourquoi en avez-vous usé ainsi avec nous? Voilà que nous vous cherchions, votre père et moi, étant tout affligés.

49. Il leur répondit: Pourquoi me cherchez-vous? ne saviez-vous pas qu'il faut que je sois occupé aux choses qui regardent le service de mon Père?

50. Mais ils ne comprirent point ce qu'il leur disait.

51. Il s'en alla ensuite avec eux, et vint à Nazareth; et il leur était soumis. Or, sa mère conservait dans son cœur toutes ces choses.

52. Et Jesus croissait en sagesse, en âge et en grâce, devant Dieu et devant les hommes.

primum, quòd urbem atque imperium miris modis auxisset, et fortunatissime administrasset, ab omnibus tanquam numen cœlestis demissum observatus: nam inter cætera augustum dicitur, quod sanctum est ac veneratione dignum.

UT DESCRIBERETUR, id est, in acta publica referretur numerus capitum, et tributum à singulis pro copia facultatum solutum.

UNIVERSIS ORBIS, gr., tota habitata, scilicet terra, quam latè scilicet pareret Romano imperio, ut certè major notè orbis pars parebat. Quare Syrus veritè, universus populus possessionis, seu domitii ejus; id est, totum Romanum imperium. Cum jam devictis hostibus et rivalibus imperii omnibus, Augustus solus rerum summè potiretur, et toto orbe altissimè pace frueretur, anno imperii sui 40, si numerus à triumphata ipsius; à 43 si à necè Juli Cæsaris (regnari enim annis circiter 57), jussit iniri totius imperii

Hieron. in cap. 29 Ezech. UT DESCRIBERETUR UNIVERSIS ORBIS, Romanis scilicet subjectis, hoc est, ut numerus capitum in acta publica referretur, et tributum pro facultatibus uniuscujusque solutum. Nam facultates singulorum in hujusmodi descriptionibus fuisse censas testis est Josephus lib. 18 Antiquit., cap. 1. Capita etiam singulorum non tantum aduitorum, sed etiam puerorum, descripta fuisse probat immunitas, que postea Syria concessa fuit, ut soli puberes tributis assuberebantur, ut patet ex D. Formà D. de censibus. Unde Justinus Martyr, Orat. ad Antonium Pium audacter, dicit: Christum natum in Bethleem ex descriptionibus censas acti, que sub Cyrino, primo vestro in Judæa procuratore, sunt confectæ. In-

recensionem, et in acta publica referri singula capita et vectigal pro opum ratione per singula capita imperandum; partim ut secreti gloriabundus, capitum fortunarumque in suo imperio summam, quam immensum hominum numerum, quantumque divitiarum pelagus, subjectum sibi teneret; partim ut aerarium civibus bellis exhaustum repletet, singulis capitibus solventibus numisma censûs, denarium inquam, unum aut plures pro facultatum ratione. Denarium autem argenteum, non aureum; solebant enim Romani vicis gentibus argentum in tributo imperiare, non aurum, quod scribit Plinius lib. 33, cap. 5; minor denarius, verisimile est, ponderis circiter unius drachmæ (nam drachma octava, denarius septima pars unciæ fuisse putatur) pretii regalis Hispanici, unus aut plures, pro ratione censûs facultatum uniuscujusque, numisma erat quod in censum annuè solvebatur ætate Christi: modestum sanè tributum.

VERS. 2. — HÆC DESCRIPTIO PRIMA, scilicet universi orbis. Sic V. Beda: *Significat hanc descriptionem primam esse eorum que universum orbem concludunt.* Favet huic interpretationi Hieronymus scribens in caput secundum Isaie his verbis: *Orto Domino Salvatore, quando sub præside Syria Cyriano, prima est in orbe terrarum facta descriptio*, etc. Hactenus enim nunquam Romanus orbis, tam latè patens quam patet hoc tempore, fuerat uno eodemque tempore recensitus ac descriptus, ut nec id bella permisissent. Neque hic datur intelligendum fuisse alteram aliquando factam generalem totius orbis descriptionem, sed duntaxat nullam ante hanc, quamquam particulares certarum provinciarum factæ potuerint.

FACTA EST, scilicet in Syria.

A PRÆSIDE, procurante præsidente. Græcè omnia præpositione legitur, *ὑπὸ πρæsίδος*, quod est, præsidem agente, quemadmodum et Syriacè, *sub præfectum*. Utrumque verum est; facta est enim ea descriptio in Syria et ipso præside, et ab ipso præside. *Principatum descripsit Cyrenii*, ait Euthymius, *ad significandum quod ipse fecerit Syria descriptionem.*

SYRIÆ. Meminit Syria evangelista, quia cum Judæa

telligere potestis; et Tertull., lib. 4 contra Marcionem, c. 7. Censum, inquit August., testem fidelissimum Dominicæ fidei, Romana archiva custodiant. Ut credibile sit hæc de causâ Deum voluisse hanc descriptionem fieri, in Christiani inde probarent, infidelibus Christum in Bethleem de familiâ David natum esse.

VERS. 2. — HÆC DESCRIPTIO PRIMA FACTA EST A PRÆSIDE SYRIÆ CYRINO; non prima absolute, sed prima sub isto Cyriano, seu Quirino, ut alii nominant; nam egiß ipse et secundum censum post mortem Archelaï, filii Herodis, multis scilicet annis post istum primum, de quo hic Joseph. supra cit. Quem cum Eusebius putasset eundem esse cum eo de quo hic Lucas, hinc factum est, ut Josephum præterit ætate perique Annalium Scriptores existimaverint, cum ferret Eusebius, non Josephi. Prima igitur hæc descriptio dicitur facta à Cyriano, quia inchoavit eam, perficiendam verò reliquit Sentio Saturnino, ut Tertull. 4 contra Marcion., c. 19, insinuat. Quamquam aliqui putent, hunc censum à Cyriano extraordinarie fuisse actum in Syria, cum neque consul esset neque

et Galilæa, de quibus vult agere, essent Provincia Syria; omnes enim regiones, Syria nomine comprehenduntur, cujus termini describuntur, ab aquilone Cilicia, à meridie Ægyptus, ab Occidente mare magnum, quod et Syriacum mare ab eâ dicitur, ab Oriente fluvius Euphrates, ad quem usque David protulerat fines regni sui, 1 Paral. 18, v. 5; 2 Paral. 9, v. 26; præses Syria procurabat eorum descriptionem. Erat quidem Herodes rex Judææ et Galilææ, sed ejusmodi qui reclamare non posset, quin populus sui regni à Romanis pro libitu censeretur, quippe qui et ipse Romanis subjectus esset, adeoque vectigalis, regno ab ipsis præcario accepto et sub definito tributo. Neque verò conveniebat censum Judææ per Herodem fieri, quia de re Romanorum agebatur que Herodi non perinde grata esse poterat, præferenti suam ipsius.

CYRINO. Cyrenio. Latina vox propria fuit *Quirinus*, aut ut apud Tacitum legitur, *Quirinius*.

VERS. 5. — ET, itaque, ibant, proficiscebantur omnes, Syri, ac nominatim Judæi; qui quidem foris habitabant, ut multi variis occasionibus habitabant; nam qui in civitatibus suis habitabant, procul dubio non opus habebant foras proficisci ut profiterentur. Intelliguntur autem plerique omnes: nam Judas Galilæus et quidam ei consentientes, recusarunt profiteri; de quibus Gamaliel, Act. 5, v. 37: *Post hæc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis, etc.*

UT PROFITERENTUR, ut describeretur; est enim Græcè hic eadem vox qua duobus præcedentibus versiculis, resque eadem significatur. Nam Judæi quidem describebantur seu profitebantur, id est, nomina sua dabant, nomina ac familias suas publicè apud acta denuntiabant, et exactum numisma censûs, unum aut plura, prout divites censebantur, solvendo, subjectionem testabantur; censors verò et commentariensis in singulis civitatibus ordinati, describebant, id est, propria accedentium nomina et familias et solum censum scripto mandabant.

IN SEAM, in propriam CIVITATEM (referat ut ibant); eam que familie ipsorum erat caput; quam scilicet à majoribus vel instructum vel exornatum habebant.

præses Syria, sed Saturninus cui eum propterea adscribit Tertull. Et idè id, quod Lucas dicit, a PRÆSIDE SYRIÆ, Græcè est, *imperante*, scilicet per præfectum extraordinarium. Quam rationem exponendi difficultatem esse simplicissimam et à pluribus remota expediant, putat Dionys. Petavius. Sed quia istam extraordinarium illius præfectum probare difficile est, hinc aliqui suspicari sunt solutionem ex Græcè phrasi petendam, quam sic exponi posse volunt, ut scus sit: Hæc descriptio facta est, priusquam præsideret Syria Cyriano, scilicet Sentio Saturnino. Nam Cyriano adhuc diti post præsedidit Syria, juxta testimonium Joseph. de censu agentis.

VERS. 5. — ET IBANT OMNES, UT PROFITERENTUR, Græcè est idem verbum, quod, v. 1, *describebantur*, id est, ut nomina et familias suas apud acta denuntiarent, et censum pro facultatibus solverent. SIMILITER IN SEAM CIVITATEM, scilicet ibant, ubi nimirum familie caput erat. Nam Romani videntur in Judæa servasse morem censendi, in illo populo usitatum, qui solvebat fieri per tribus, et inde per tribum familias,

Consueverat Israelitæ censum populi agere, per tribus et tribum familias; nam sicut populus in tribus, ita tribus in familias dividebantur. Manifestum id est, ex veteris Testamenti libris, nominatim Numeris. Romani itaque hanc rationem apud Judæos servarunt.

VERS. 4. — ASCENDIT, profectus est, sed indicatur Judæa situs aliorum quam Galilææ.

JOSEPH, vir justus, semper paratus ad obsequendum præceptis majorum.

A GALILÆA, DE CIVITATE, ex provincia Galilææ civitate NAZARETH, in qua habitabat. Quo quisque loco habitaret, nil referebat; verum professionis tempore, oportebat unumquemque ad suæ familie locum celeberrimè ac certum redire.

IN JUDÆAM, in provincia Judææ CIVITATEM, eam que fuerat civitas regis David. Sed ne intelligeretur arx Sion, que passim in libris Regum vocatur civitas David, quod David cum Jebusæis ereptam edificasset, et inhabitasset, et pro regni sede habuisset, 2 Reg. 5, v. 7, 9; addidit evangelista, quæ vocatur *Bethlehem*, ut intelligas civitatem, nativitate educationeque Davidis nobilem.

Eò quod ESSET DE DOMO, id est, DE FAMILIA, genere, ac stirpe DAVID. Hinc convenisse similiter alios omnes qui erant de genere David, sive extra sive intra Bethleem habitarent, datur intelligendum.

VERS. 5. — UT PROFITERETUR seu describeretur, sicut mox, v. 5.

CUM MARIA. Ascendit cum Mariâ, ut cum Mariâ profiteretur; ad utrumque enim id referendum est: nam et Mariâ erat de familiâ David. Jure autem antiquo Romanorum, etiam femine censebantur, adeoque etiam infantes; eò verò magis censenda Mariâ erat, quod filia unigenita esset, agri paterni hæres, quod Lyranus hic, nos alibi diximus.

DESponsata, nuptiâ quidem, sed incognitâ; vide supra, 1, v. 27.

PREGNANTE, existente gravidâ, adeoque partui proxima, tunc scilicet cum ascenderet, non cum desponsaretur. Hoc autem addit, quod aptius subjungat

et familiarum capita: nam illa ratio datur versu 4.

VERS. 4. — ASCENDIT AUTEM ET JOSEPH A GALILÆA: quia Judæa situs aliorum erat, quam Galilæa. Et hinc est quod in Scripturis passim dicuntur *ascendere in templum Domini*, quia altissimo loco situm, et *descendere in domum regis*; et rursum Christus dicitur *ascendisse Jerusalem*, et *descendisse Capharnaum*, que erat vicina Galilææ. De CIVITATE NAZARETH, ubi habitabat; nam in descriptione nulla habebatur ratio, ubi quis natus esset, vel habitaret, vel domum, aut bona sua haberet, sed loci familie celebris. In CIVITATE DAVID, QUE VOCATUR BETHLEEM; quod additur distinctionis causâ. Erat enim et alia civitas David, arx Sion, quam armis occupaverat, sed in Bethleem natus erat; quoniam parum splendidam parumque populosam Dominus prælegit nativitati, sicut Jerosolymam passioni, inquit Leo, sermone 4 de Epiphania. Accedebat et nominis congruentia: nam ex Bethleem, id est, domo panis, conveniebat panem vite procedere. Eò quod ESSET DE DOMO ET FAMILIA, id est, de familiâ DAVID: nam prius nomen exponitur per posterius. Quamvis aliqui *familia et domus* distinguji possint; ut *tribus* dicantur à primis filiis Ja-

S. S. XXII.

historiam partus. Mirum videri posset, quod Maria non excusaverit gravidum utrum et partum vicinum ne professionem hanc iniret: nisi constaret divinitus actum fuisse ut proficeretur, adeoque doctam, in Bethleem sibi pariendum esse, denique expertam utrum nullo modo sibi esse molestum aut gravem. Quocirca, etiamsi iter ex Nazareth in Bethleem longum esset diurnum non minus tribus, Bethleem ultra Jerusalem ad meridiem sita linere sex milliarium, id est, duarum horarum, juxta viam que dicitur Hebron; quod D. Hieronymus ait, scribens de locis Hebraicis, vide supra 1, v. 59: facile tamen illud confecti prægnans, etiam pedes, utpote cui sarcina facilis esset, nec tantum non prægravans, verum etiam confortans, viresque matri addens, ad proficiscendum eò ubi nati volebat. *Ascendit* (ait Bernardus, sermone in illud Apocalypsis: *Signum magnum apparuit in celo Bethlehem imminente jam partu, portans pretiosissimum illud depositum, portans omne levè, portans à quo portabatur; et paulo post: Sola sine corruptione concepti, sine gravamine tulit, sine dolore filium parturit.* Jam intelligendum relinquatur id factum fuisse, professos nimirum fuisse Joseph et Mariam, conjuges se esse, oriundos ex tribu Juda et genere David, subditos Casari, et paratos in ejus rei argumentum solvere numisma censûs; idque professos coram omnibus alios ex ejusdem Davidis stirpe superstibus, præsentibus et suffragantibus, atque ut hujusmodi fuisse in tabulis censuum descriptos: quæ ad Augustum deportatæ et Casaræ auctoritate confirmatæ, perpetuo testari et indubitatam fidem facere poterunt, Mariam Josephi uxorem fuisse ortam ex tribu Judâ et familiâ David, et consequenter ejus filium. Ad quæ tabulas, veteres Christiani, dicentes postea ad gentes, etiam provocarunt, nominatim Justinus Martyr, Apologia secundâ pro Christianis ad Antoninum Pium, paulò post medium, et Tertullianus, lib. 4 contra Marcionem, cap. 7, 19 et 56.

VERS. 6. — CUM ESSENT, Joseph et Mariâ, ibi, in Bethleem, cum hærent ibi aliquot diebus (nec

col et Joseph; *familie* à celebribus quibusdam nepotibus ortum, *domus* à singulis patribusfamilias. Sed hæc distinctio non semper servatur in Scripturis. Insinuat autem hic, omnes omnino de stirpe David similiter in Bethleem esse descriptos.

VERS. 5. — UT PROFITERETUR; Græcè est iterum, *ut describeretur*, sed interpres noster causam descriptionis respexit, quæ fiebat; ut quisque se hujus vel illius esse familie, et imperatori persoluto censu subjectum esse profiteretur. CUM MARIA; nam et femine censebantur, maximeque quia unigenita et hæres erat de familiâ David. DESponsata sibi uxore, id est, sibi nupta, sed incognitâ, ut dictum est cap. præced. v. 25. PREGNANTE, id est, partum jam proxima; ut satis constet actum hoc divinitus ut tale iter in illo statu susciperet, videretur et in publicis tabulis censuum profiteretur Maria se Josephi uxorem, ortam ex tribu Judâ; ex familiâ David, subjectam Casari, atque ita indubitata fides fieret posteris. Et hinc est quod Christiani, ut supra diximus, ad illas tabulas censuum provocabant.

VERS. 6. — FACTUM EST AUTEM CUM ESSENT IBI, id est, cum aliquot diebus ibi hærent, IMPLETI SUNT

enim mox ut advenerat, Maria peperit) ut qui non statim admitterentur ad professionem, prae multitudine; vel etiam professi, non statim vellet abire, quod scirent Dei consilium esse, ut illic, in civitate David, nasceretur puer, quem Dei ac Davidis filium et Christum esse, dudum ex angelica revelatione noverant, non sola Maria, verum etiam Joseph.

IMPLETI, perfecti, sunt dies naturales, menses legitimi, *pariendi*; tempus, inquam, novem mensium à conceptu. Nec enim abortavit Maria prae lassitudine ex via aut alià quavis de causa: sed perfecto consueti tempore, peperit, quod eum qui nascebatur verum hominem esse constaret. Illic porro inter prima respexerat divina providentia, urgens Augustum Caesarem ut describi juberet universum orbem, ut opportuna hujus descriptionis occasione, Joseph et Marià profectis in Bethlehém, rerum exitus responderet oraculis prophetarum, illic, inquam, Filius Dei, secundum carnem nasceretur, ubi Deus ipse decreverat, et per prophetas nascentium praeviderat, quod annotat Titus. Huic rei censionem illam servare Deus voluit, quantum nec Caesar nec praeses id scirent. Nam si datò operò consulitque mutasset locum Marià, et ultrò Bethlehém adivisset, ut illic pareret, res ex compositio facta non tante fuisset auctoritatis, quanta jam, quando publico edicto aliud agente eò fuit evocata. Fuit enim praeses, vel quisquis ille Caesaris minister, arcans Dei praecipio, qui Mariam in locum divinitus ordinatum accesserit, ut illic non tantum censeretur, verum multò magis pareret, et partum quoque deinde suum, *praequam descriptio completeret ortum*, quod ait Origenes, censui subiceret. Circumcisus enim Jesus ante absolutum censum (nam ante diem circumcisionis censeri non poterant, quorum nulla erant nomina) et ipse census fuit post parentes, si ante ipsius nativitate illi censui fuerant; et praesentibus atque adstantibus omnibus qui essent de genere David, in publicis tabulis relatum est, Jesu Marià filio originem carnis tractam esse ex David. Hoc sentiunt veterum plerique, et Jesum, inquam, censum ac descriptum fuisse, Justius Mariay, Apologà secundà ad Antonium Pium, Origenes, Theophylactus, et Euthymius, scribentes in hunc locum, ex quibus, Origenis verba sunt: « Diligentius intueant, sacramentum quoddam significare videtur, quòd in totius orbis professione, describi oportuerit et Christum,

DIES, UT PARERET; naturales scilicet et legitimi, quos dies Aug., lib. 85 Quest. Evang., q. 36, ponit ducentos septuaginta sex, hoc est, novem menses, et sex dies; tot enim inveniri ait inter 8 kalendas aprilis, quò conceptus est, et 8 kal. Januarii, quò natus est Dominus, sicut à majoribus traditum suscipiens Ecclesiae custodit auctoritas, inquit idem, l. 4 de Trin., c. 5, ubi hoc latius tractat.

VENS. 7.—ET PEREPIRIT, enixa, aliarum matrum more, quiddam activate; sine quà quidem Christus de matre natus, non tamen mater ita propriè filium peperisse diceretur. In quo partu Aug., 10 de Civit., cap. ult., agnoscit eum Ecclesiam proprium Salvatoris miraculum, quòd scilicet Virgo peperit, quòd fieri non potuit, nisi claustrum virginitalis non reserato, et consequen-

ter cum omnibus scriptis, sanctificaret omnes, et cum orbe relatus in censum, communionem sui praebere orbi, liberans eum, quòd addit Euthymius, « à servitute diaboli, qui princeps est mundi. »

VENS. 7.—ET PEREPIRIT, Peperit itaque nocte, infra, v. 8, et quidem paulò post medio noctis, incipiente nimirum die hebdomadis illi, qui Judaici prima sabbati, Christianis dies Dominicus vocatur, die mensis qui Latinis octavus kalendas Januarii, vulgò viciesimus quintus decembris dicitur; de his enim constat ex traditione. Interea dum nocte intermissà vacaret Virgo altissimè rerum divinarum contemplationi, excitata praenuntiis partus, non doloribus, sed suavibus motibus, quibus sacer foetus utero se prodire gestire significaret, corpore composito peperit, ecclestis consolationis et gaudii plena. Peperit autem, enixa aliarum matrum more, sic tamen ut nullum passa sit virginitalis detrimentum; nec enim reserata sunt claustra virginitalis pudoris, sed per ea illa atque integra transit, qui rediit sepulchro clauso profuit. Quà de re D. Gregorius, homil. 26 in Evangelia: *Illud corpus Dominicum intravit ad discipulos januis clavis, quòd ad humanos oculos per nativitalatem suam clauso exiti utero virginis.*

FILIUM, illum de quo ab Angelo praedictum ipsi fuerat, supra, 4, v. 32: *Hic erit magnus et Filius Altissimi vocabitur*, etc.

SUUM, non Josephi.

PRIMOGENITUM, ante quem nullum alium unquam pepererat, ac proinde etiam, hae ratione, nascendi, inquam, ordine, sanctum ac Deo dicatum, prae ceteris primogenitis eximium et Deo charum. Primogenitum vocavit, non quòd post eum alii ex Marià nati sunt, uti volebat Antidicomarianus Helvidius, teste B. Hieronymo, libri adversus eum scripti cap. 5, sed quòd ante eum nullus. Lex enim lata Exodi 15, v. 2, quae primogenita Deo esse sancta, hoc est, Dei esse, jubebat, non tantum primogenita vocabat ea post quae alia ex iisdem gignebantur, verum etiam quae sola, post quae nulla gignebantur. Quocirca Evangelista primogenitum Mariæ maluit Jesum dicere quam unigenitum, ut cum jam aliudè, tum et hinc, sanctum ac dicatum Domino esse, nimirum ex ipso etiam nascendi ordine, Dei esse intelligeret. Neque Hebraicum nomen *beeor*, quo et Syrus hic utitur, est relativum, aut respicit alium qui nascatur postea.

ter non sine penetratione dimensionum. Peperit et sine dolore, quia sine corruptione conceperat, ut Bernardus, in illud Apoc.: *SIGNUM MAGNEM*, etc. Addit apud Zenonem, serm. 6, de Nativit., filium sine sudibus delibutum prodisse cum quibus proles solent. Sed Hier. retragatur, qui lib. contra Helvidium, sicut dicit Virginem per genitalia peperisse filium, ita et de tempore membrarum scilicet circumvolutum, et, Ep. 22, creantatum. Non enim, inquit, erubescimus, non silemus; quantum sunt humilia, quae pro me passus est, tanto plus et debet. FILIUM SUUM PRIMOGENITUM, id est, ante quem nullum alium genuerat; non enim habet hic respectum ad secundogenitum; ita ut primogenitus et unigenitus reipsa hie idem sint. Quanquam Epiphanius, Haeresi 78, velit

PANNIS INVOLVIT, fasciis involvit, ipsa scilicet, non obstetric, non adjuvrix aliqua. Hieronymus, libri contra Helvidium capite 4: *Nulla ibi obstetric, nulla muliercularum sedulitas intercessit, ipsa pannis involvit infantem, ipsa et mater et obstetric fuit.* Similiter Cyprianus, aut quisquis est auctor libri de cardinalibus Operibus Christi, sermone primo: *Panniculi pro purpura, pro hyssu in ornata regio lacinia congeruntur; genitrix est et obstetric, et devotam dilecta soboli exhibet clientelam, etc.; nullus dolor, nulla natura contumelia in puerperio.* Nullam enim aut infirmitatem aut dolorem inter pariendum passa est, libera à maledicto illo: *In dolore paries filios*, Gen. 3, v. 16; sed summo cum gaudio peperit, adeò integra valensque viribus à partu, ut et obstetricis et ancillae operam egregiè exhibere poterit. Quare ipsa suis manibus excepit prodeuntem è suo utero, tanquam partum maturum ex arbore delabens, nervo umbilicari spontè ac sine violentià se dissolvente, quem admodum solvitur maturi pomi petiolus. Exceptum manibus, provoluta in genua adoravit, adoratum suavissimè est oculata, lotum deinde (habebat enim lotionem aliqùòd opus, qui tanti temporis spatio, more ceterorum foetum, in utero fuerat membranarum obtectus) involvit pannis ac fasciis (ut solent recens nati pueruli), non membra soluta ac libera enormiter crescerent. Quamvis enim non esset hoc periculi in Christi corpore, debebat tamen haec ipsi cura à matre, quam et voluit admittere, ut verum se hominem esse declararet. Involvit autem pannis ac fasciis, non lacris, trilit aut immundis, sed mundis atque honestis (quamvis exigui ac vilis pretii) quae in hunc usum ante apparaverat et secum hie attulerat, nihil dubia quin hic esset paritura. Pannis involutus hic jacuit, qui postea nudus pendit in cruce.

ET RECLINAVIT RUM IPSA, non enim decubuit infirma aut exhausta viribus, sed ut sederet pariens, ita à partu mox surrexit, et incessit, et egit quae opus erat, non minus laetis et expedita, quam ante partum, nullo impedita secundarum fluxu, quem non est passa.

IN PRAESEPIO cum aliae non adessent cunae, significatur peperisse in stabulo seu splundè stabulari, adhaerente diversorio, et serviente hospitalis jumentis caponis diversorii ejusque hospitum, exilem sibi locum à bestiis mutuata. Ergo cum in stabulo non esset alius locus aptior, collocavit filium recens natum

primogenitum vocari non respectu Virginis, quasi diceretur, primogenitum suum, sed absolute primogenitum omnis creaturae, sicut Apostolus vocat. *ET PANNIS EUM INVOLVIT; Graecè fasciavit seu fasciis involvit, sicut infantes involvi solent.* Nulla enim ibi obstetric, nulla muliercularum sedulitas intercessit; ipsa pannis involvit infantem, ipsa et mater obstetric fuit, ut Hieron. contra Helvidium. Quod et claris ex eo patet, quia RECLINAVIT EUM, prae teneritudine consistere aut sedere non valentem. Nam fasciare et reclinare, et similia opera facere, non est mulieris delibumbentis, aut obstetricibus utentis, ut quidam delirant; IN PRAESEPIO, tanquam in cunis. Causa erat, quia NON ERAT EIS LOCUS, hospitalis, IN DIVERSORIO; sive propter confluentem populi, describendi causà accurrentis, sive simul potius, quòd odiosa esset pau-

peritas, et instans mulieris puerperum. Porro innotat istis verbis Evangelista Christum in stabulo, cuius praesepe est velut mensa, natum esse; quod quidem Ambr. putat fuisse appendicem diversorii. Euseb. tamen, lib. 7 de Demonstrat. Evang., et Hieron., qui illis in locis versati fuerant, alique communiter tradunt in agro Bethleemico seu in suburbis situm fuisse. Fuit autem splundè, ut Orig., lib. 1 contra Gelsum, omnibus aliis consentientibus, ad quam pastores agere solent de more pecora sua. Unde bovem et asinum praesepe stetit; alios, juxta prophetam Habacuc 3, secundum Septuaginta tradit Hieron., epist. 27; Nazian., de Christi Nativit.; Nyssen., Paulinus et alii. Splundè ista marmore postea tecta fuit, et super eam structa grandis Ecclesia.

LOCI NON ERAT EIS, scilicet Joseph et Mariae. Explicat causam evangelista, quare Maria peperit in stabulo. Quidam libri habent pronomen numeri singularis ei; sed meliores servant plurale eis, adstantibus editionibus Graecè et Syriacè.

LOCUS hospitalis IN DIVERSORIO ipso seu hospitio publico (est enim diversorium, locus publicus, ad quem hospitalis causà homines ex itinere divertunt) quò scilicet parte homines excipi consueverant; ceterò qui esset, stabulum pars erat diversorii, sed bestiis excipiendis serviens, non hominibus. Petierat sibi et conjugi Joseph locum in diversorio, oblato pretio, sed non erat eis, prae multitudine externorum qui eò diverterant, et vel anteverterant Joseph et Mariam longè advenientes, vel ut ditiores ac splendidiores ipsis fuerant praetati. Quare in stabulum ejus diversorii divertere coacti fuerant; nam ut alia adirent diversoria, si quae erant, aut domos consanguineorum, non temerè credebant omnia similiter plena

esse, neque usquam gratum fore maritum comitatum uxore proxima partui. Hæc occasione Christus in stabulo est natus, reclinatusque in presepi, ab ipso suæ nativitatæ exordio declarans veritatem illius sui dicti, *Math. 8, v. 20: Vulpes foveas habent, et volucres caeli ridet: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet; nimirum, propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopiâ nos divites essemus, 2 Cor. 8, v. 9.*

VERS. 8. — ET ERANT. Erant autem, eadem scilicet horâ, quâ Maria peperit in Bethlehem.

PASTORES ovium, numero tres, quod ait Beda, libri de Locis sanctis cap. 8.

IN REGIONE EADEM, Bethlehemiticâ scilicet, in pascuis seu campis suburbanis, propè ab urbe. D. Hieronymus, tam epistolâ 27, quàm libro Questionum in Genesim, putat eo loco pavisse greges, qui *Genes. 35, v. 21*, vocatur *turris Ader* seu *gregis*.

VIGILANTES. Videri possit interpres legisse *ἐγρηγασμένοι*, quod est, vigilantes, cum Græcè legatur, *ἐγρηγασμένοι*, quod Euthymius interpretatur, *in agro degere seu pernoctare*; similiter Theophylactus: *In agro stabulantes et versantes*. Sic enim in regionibus calidioribus solent pastores, etiam hieme, in agris nocte, sub dio, agere cum gregibus suis, quos septis circumdederint adversus luporum incursum.

ET CUSTODIENTES, observantes, vicissim obeuntis, VIGILIAS. Interpres hoc habuit pro expositione vocis præcedentis ad verbum, *custodientes custodias, excubantes excubias*. Sæpè occurrit in Evangelii mentione vigiliarum, quæ Græcè dicuntur *custodia*, in quas numero quatuor divisa olim erat nox, sumpto à militari disciplinâ exemplo. Quod ergo in exercitu milites adversus hostes, id pastores in agris adversus lupos et fures faciebant, ut excubias suo ordine agerent, partito in plures onere.

Noctis, quod est, nocturnas. Clarè significat evangelista, quòd nocte Christus natus sit; nec dubium quin tertiâ noctis vigiliâ, incipiente à nocte mediâ. Quidam vertunt *nocte*, quod possent admitti, si non adderetur Græcè articulus *τῆς* noctis. Nocte natus est Christus, quia in tenebris et umbrâ mortis sedebat ii quibus illuminandis est natus, sup., 1, v. 79.

SUPER GREGEM SUUM, ne quid detrimenti pateretur ab insidiis noctis, nempe à furbis vel à lupis aliisve

VERS. 8. — ET PASTORES ERANT IN EADEM REGIONE. Bethlehemiticâ, nempe circa turrim Ader seu Gregis dictam, ubi Jacob paverat gregem suum, ut Hier., tom lib. Quest. in Gen., tum ep. 27. Græcum autem sonat potius in eodem agro, quo videtur magis insinuari in agro fuisse locum Nativitatæ Christi. VIGILANTES, Græcum significat in agro stabulantes seu pernoctantes, ut exponit Euthymius, quod etiam hieme in regionibus calidis frequens est; ut imperitè colligit hinc Scaliger non esse natum Christum hyeme. Et custodientes vigiliis noctis, id est, quatuor illas notissimas noctis vigiliis vicissim ordine suo peragentes pro gregibus, adversus lupos et fures, sicut milites contra hostes. Itaque indicatur plures fuisse, quos Beda, de Locis sanctis, et Bernard., serm. 6, de Nativ., tres fuisse ponit. Porro quò mysterio primos discipulos Deus elegit piscatores, co-

feris. Christus natus debuit manifestari, ut scribi posset quando, ubi, et quomodo natus fuisset: supervacuum enim fuisset nasci, si occultum hoc mansisset, nec innotuisset mundo. Non tamen omni omnibus manifestandus fuit (quam etiam ob causam nocte est natus) quia id tempus nondum permitteret. Cum ergo aliquibus esset manifestandus, queritur cur primùm pastoribus? Respondet schola Græcorum, propter simplicitatem expertum doli, et innocentiam morum, quòdque patriarcharum (quibus Christi nati-vitas promissa fuerat) veterem vivendi consuetudinem sectarentur. Addunt Latini, quia natum pauper et humilis pauperibus et humilibus primùm ostendi voluit; divites enim superbi, vel mysterium ludibrio exceperunt, vel suis adscripserunt meritis, si primis ipsis Christus fuisset revelatus. Quo ergo consilio postea, primos discipulos elegit piscatores, eodem nunc pastores, ignobilia et contemptibilia præferens, ut confunderet fortia, ut ne gloriaretur omnis caro in conspectu ejus, 1 Cor. 1, v. 26 et seq. Interea putandum non est, solos idiotas Christo placere: nam et magis philosophis statim se revelavit. Sed si ab his philosophis copisset, hunc honorem scientiæ tribueremus tanquam merito. Ut igitur istam superbiam prostreretur Dominus, excorsus est à pastoribus, mundi iudicio vilibus nec alienis reputationis.

VERS. 9. — ECCE REM INEXPECTATAM.

ANGELUS coelestis, sensu crassoque corpore indutus, quod ait Titus. *Nam et is quoque, ait, qui corpora ante expertus erat, per carnem assumptam mortalium generi conspicuum se reddidit.* Apparebat hand dubium, humanâ specie; putatur autem rursus fuisse Gabriel, cui tota hujus rei cura fuerit demandata. *Angelus Mariam, angelus Joseph, angelus pastores instruit*, inquit Beda; *et concipiendum, et conceptum, et natum, caeli cives, Dominum testantur; ut et mortales sufficienter imbuant, et suam auctori servitium incessanter impendant.* Atque omnino par erat, ut gemer coelorum natum, coelestis nuntius primùm annuntiaret; considerare ergo oportet Christum in speciem abjectum, sed coram Deo et angelis æstimatione nihil imminutum.

STETIT JUXTA ILLOS; adstitit illis, Syrus: *Venit apud eos.* Quidam vertunt *supervenit illis*, repente scilicet, cum nihil minis expectarent. Alii *superadstitit illis*,

dem et pastores, infirma videlicet mundi præferens, ut confunderet fortia.

VERS. 9. — ET ECCE, ex improvviso, ANGELUS DOMINI, qui creditur fuisse idem Gabriel, Udo Beda, verbis ex Ambrosio mutuatis: angelus Mariam, angelus Joseph, angelus pastores instruit, et concipiendum, et conceptum et natum, caeli cives DOMINUM loquuntur; eundem angelum fuisse insinuans. STETIT JUXTA ILLOS, visibili scilicet corpore, et propter nativitatem Christi in humanâ carne jam familiarior. Nam, ut August., 9 de Civit. c. 9, ad armatas hujus vite (scilicet ex peccato damnate) pertinet, quòd angeli nobis non eâ, quâ homines, familiaritate miscuantur. ET CLARITAS DEI, id est, splendor quidam eximius divinitus circumfusus, CIRCUMFULSUS ILLOS, id est, fulsit circum illos, ut et tenebrâ noctis dispellerentur, et divinitus missum intelligerent; et TIME-

imminuit illis, ex alio scilicet imminuit verticibus eorum, sublimis stetit supra illos, eo situ declarans se de cælo delapsum: hæc enim omnia admittit præpositio *trî*, ex quâ compositum est verbum *trîron*: quantum proximè ex stabulo se venire mox indicet.

CLARITAS, gloria Dei, *Domini*, divinus splendor, fulgor coelestis, quò scilicet angelus fulgebatur, testis Dei presentis et angeli à Domino missi. *Clarityatem Domini, intellige hic divinam lamen*, ait Euthymius. Apparuit angelus non vulgari formâ, vel sine dignitate, sed fulgore coelestis gloriæ instructus, qui pastorum animos ita afficeret, ut allatum sibi sermonem, non secus atque ex ore ipsius Dei exciperent.

CIRCUMFULSIT EOS, fulsit circum eos, *divinâ claritate celestique gloriâ circumfusi sunt*, ait Titus, quâ tenebrâ noctis circum eos diei instar sunt illuminatae.

Et, quamobrem, ob subitum scilicet et insolitum angeli conspectum ac splendorem. Euthymius, *propter visionis novitatem*

TIMERUNT. Vel enim vigilabant omnes, vel unus suo ordine vigilans, ceteros perterritus excitârat.

TIMORE MAGNO, id est, vehementissimè, ut solent homines ad subitam Dei angelive apparitionem, quâ sunt infirmitate; vide supra, 1, v. 12. Dum enim conditionem suam humilem cum coelestibus cogitando comparant, religioso timore correpti, tantum non exanimantur.

VERS. 10. — NOLITE TIMERE, ne timeatis. Aufert bonus angelus incussum suâ presentia timorem, ut consuevit, quò adiuvari sedato ac tranquillo animo; vide supra, 1, v. 15.

ECCE ENIM, præter expectationem vestram,

EVANGELIZO, annuntio letum nuntium. Non adsum legatus rei quæ timorem incutere vobis debeat. Evangelizandi voce signanter evangelista est usus, quòd hic de primo Evangelii capite ageretur. Vide titulum Evangelii, ad caput primum Luce.

VOBIS, præ aliis nobilioris conditionis, quod magni proinde beneficii loco tenere debetis. *Pauperes evangelizantur*, Math. 11, v. 5.

GAUDIUM MAGNUM, nuntium, quod non timorem, sed gaudium, idque magnum et incomparabile, vobis afferat, vel certè materiam præbeat.

QUONIAM, scilicet gaudium ex hoc nuntio proveniens, ERIT commune vobiscum OMNI POPULO vestro, Israelitico, inquam; multis ejus populi quod ad rem, omnibus quod ad materiam. Vobis primis annuntiat, quâ estis felicitate: verum patebit longius, erit suo tempore, quando publicitè prædicabitur omni po-

puulo commune: universus populus habebit unde gaudet, ut de communi ac publico bono. Populum intelligit cum cujus pastores membra erant, qui eo tempore Christum expectabant, et cui Christus presentiam ac ministerium suum venerat exhibiturus, id est Judaicum. Quamvis enim non omnes ejus populi hoc nuntium cum gaudio exciperent, quinimò multi, hostili odio prosecti, pertinacissimè rejecerunt: tamen ut omnibus promiscuè obtatum est, ita multo magno gaudio fuit, omnibus autem et singulis copiosissima gaudii materia, Deo fidem suam liberante, qui semini Abrahæ Christum promiserat. Tandem verbò dirutâ macerâ, fuit gaudium hoc commune omni totius mundi populo, tam gentili quàm Israelitæ: quod salvo intelligens hic significari, per populo vertit hitmo, quod est mundo, seculo.

VERS. 11. — QUIA NATUS EST VOBIS, Israelitis in Messia sibi promissis expectationem attentissimis, SALVATOR, quò nomine sæpè promissus erat à prophetis, ut Isaia 62, v. 11, Zacharia 9, v. 9, qui EST CHRISTUS, Messias ille vester, seu unctus, non quolibet modo, sicut et alii *Christi* vocantur, sed *Christus Dominus*, qui scilicet unctus est oleo lætitiæ præ consoribus suis, ut non solum Christorum condicione servus sit, sed Dominus, quò divinitus ejus inditio. IN CIVITATE DAVID, scilicet Bethleem, ut supra dictum.

DEUS, qui salvos faciat, qui liberet vos, ab omnibus malis. Hoc epitheto insignit angelus Christum, alludens, tum ad prophetias, quibus promissum sub hoc nomine; Isaia 62, v. 11: *Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filia Sion: Ecce Saluator tuus venit*; tum ad futurum ipsius nomen proprium Jesu; non solum quia ipsum per se Salvatoris nomen splendidius ac lætius, et gaudium illud magnum quod promiserat præ se ferens, verum etiam quia

degrum suadet circumstantia personarum, ad quas loquitur.

VERS. 11. — QUIA NATUS EST VOBIS, Israelitis in

Messia sibi promissis expectationem attentissimis, SALVATOR, quò nomine sæpè promissus erat à prophetis, ut Isaia 62, v. 11, Zacharia 9, v. 9, qui EST CHRISTUS, Messias ille vester, seu unctus, non quolibet modo, sicut et alii *Christi* vocantur, sed *Christus Dominus*, qui scilicet unctus est oleo lætitiæ præ consoribus suis, ut non solum Christorum condicione servus sit, sed Dominus, quò divinitus ejus inditio. IN CIVITATE DAVID, scilicet Bethleem, ut supra dictum.

DEUS, qui salvos faciat, qui liberet vos, ab omnibus malis. Hoc epitheto insignit angelus Christum, alludens, tum ad prophetias, quibus promissum sub hoc nomine; Isaia 62, v. 11: *Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filia Sion: Ecce Saluator tuus venit*; tum ad futurum ipsius nomen proprium Jesu; non solum quia ipsum per se Salvatoris nomen splendidius ac lætius, et gaudium illud magnum quod promiserat præ se ferens, verum etiam quia

degrum suadet circumstantia personarum, ad quas loquitur.

VERS. 11. — QUIA NATUS EST VOBIS, Israelitis in Messia sibi promissis expectationem attentissimis, SALVATOR, quò nomine sæpè promissus erat à prophetis, ut Isaia 62, v. 11, Zacharia 9, v. 9, qui EST CHRISTUS, Messias ille vester, seu unctus, non quolibet modo, sicut et alii *Christi* vocantur, sed *Christus Dominus*, qui scilicet unctus est oleo lætitiæ præ consoribus suis, ut non solum Christorum condicione servus sit, sed Dominus, quò divinitus ejus inditio. IN CIVITATE DAVID, scilicet Bethleem, ut supra dictum.

DEUS, qui salvos faciat, qui liberet vos, ab omnibus malis. Hoc epitheto insignit angelus Christum, alludens, tum ad prophetias, quibus promissum sub hoc nomine; Isaia 62, v. 11: *Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filia Sion: Ecce Saluator tuus venit*; tum ad futurum ipsius nomen proprium Jesu; non solum quia ipsum per se Salvatoris nomen splendidius ac lætius, et gaudium illud magnum quod promiserat præ se ferens, verum etiam quia

præcipium Christi munus declarat, quod est saluum facere populum. Nec addit ab his aut illis malis, ut omnia excludantur, et absolute *Salvator* dictus intelligatur; q. d.: Multis opprimimur tum animi tum corporis malis; ab omnibus hic vos liberabit; id enim tandem perfecturus est in resurrectione iustorum, ubi plenam daturus est salutem.

QUI EST CUNISTUS seu Messias, ille desideratissimus vobis. Loquitur de re nota pastoribus Judæis; quia apud gentes frustra hæc loquendi forma usus fuisset.

DOMINUS, promissus rex et princeps Israelis. *Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem ancium ejus*, Psal. 2, v. 6. Christus proprie vocatur Dominus in sacris litteris, ut qui pretio sanguinis sui redemerit populum et servitute. Sed videtur angelus non minus suum Dominum agnoscere quam pastorem, et dicere: *Dominus noster*, non minus quam vester, si de creatione agatur; nam angelorum non est redemptor. Christum igitur, etiam Deum esse dat intelligendum.

IN CIVITATE, in patria, *DAVID*, vicinâ. Nominat civitatem David, potius quam Bethleem, ut memores promissionis Davidi factæ nec ulli non nota, quod ex stirpe ejus Christus esset oriturus, psal. 151, v. 11, et opinionis vulgi, consentaneæ vaticiniis prophetarum, quod *ex semine David et de Bethleem castello ubi erat David venire habebat Christus* Joan. 7, v. 42, facillimè fidem nuntio adhibeant. Ergo promissiones de futuro Messia (quæ tantoperè desideratæ fuerant) adimpletas, evangelizat angelus; quæ res attentissimè profectò pastores reddidit.

VERS. 12.—*ET* hoc; etc. Postquam tacite monuisset angelus pastores versu precedente, ut quærerent et inviserent Christum recentem natum, quando dixerat, ipsis esse natum, et non procul ab eo loco; jam dat eis signum quo possint invenire ac dignoscere, intelligendum interim dans se ex spelunca illâ stabulari venire.

Hoc autem, si tantum bonum quærere, et Christum tantum recens natum invisere vobis sit animus, *ERT* vos *SIGNUM*, quo cum inveniat, et ab aliis infantibus discernatis, quo cognoscatis quis est ille quem dico. Duplex dari potest alicujus rei signum, unum quo probetur ac monstratur esse talis qualis dicitur; sic Jesus esse Christum, multis supernaturalibus ac divinis miraculis suo tempore declaratum fuit. Alterum, quo cognosci ac discerni possit res illa, quam talem aut talem esse dicimus, quod dici possit signum discretionis atque agnitionis, prout alterum

maluit hæc periphrazi uti, quàm nomine proprio, ut indicaret promissionem Davidi factam, jam impletam esse, ut *Iren.*, lib. 5, c. 11.

VERS. 12.—*ET* hoc vos *SIGNUM*, erit, non probativum Salvatoris, humilitas scilicet et paupertas nascentis, ut S. Bernardus voluit, moraliter potius quam litteraliter; sed signum distinctivum illius infans ab aliis quos quærere potuissent. *INVENIETIS INFANTEM* *PANNIS* involutum, fascis puerilibus, *POSITUM IN PRÆSEPIO*, quasi natum more pastoris, qui pastorum et bonus futurus est, iuxta prophetas. Cùm autem ex nomine præsepi locum pastores intellex-

signum probationis seu confirmationis. Porro angelus hic dat signum mixtum, magis tamen distinctivum, quo cognosci posset infans ille quem nuntiatur, quam confirmativum: nam pro perfectè confirmativo, mox accessit apparitio celestis exercitus. Dat ergo signum sensibile et in oculos incurrens, declarans quo habitu et quâ constitutione inventuri sint eum de quo loquitur, et quem Christum esse prædicat, ut sciant et certò dicere inter se possint: Hic est infans de quo angelus nobis locutus est. Quemadmodum infra, 19, v. 50, Christus dat signum asini quem adduci ad se velit, quod inveniendus sit ligatus in ipso introitu loci, rursus domus in quâ velit cenare Pascha, quod eam ingressurus sit homo, amphoram aque bajulans, infra, 22, v. 10; habet autem hoc genus signi distinctivi aliquid probationis, eis qui animadvertunt, absentia revelari et futura prædici, quod nemo facile potest, nisi Deo faciente. Non poterat angelus certò scire, infantem esse fasciatum et in præsepio positum, tum cùm pastores alloqueretur, multoque minis hujusmodi fore quando pastores eò pervenissent, nisi Deus ipsi revelasset. Facillimè enim infans è præsepio auferri et in ulnas accipi, aut in sinu collocari, fasciæque dissolvi potuissent, antequam pastores eò pervenissent.

INVENIETIS, ubi advenieris eò, *INFANTEM*, natus est enim infansætatè, more cæterorum hominum, quantum virtutè vir.

PANNIS ac fascis puerilibus *INVOLUTUM*, non dissolutis fascis nudum.

POSITUM, jacentem, non levatum.

IN PRÆSEPIO, non in cunis, lectulo, aut gremio matris, sed in præsepio, quasi omninò natum more pastoris, ut reverà est promissus ille pastor bonus, *Ezech.* 34, v. 25. Ut inusitatum est hoc, infantulum mox ut natus est collocari in præsepio; ita signum erat, quo infallibiliter nôsse pastores possent, de hoc puero angelum fuisse locutum. Non puduit autem angelum, ejusmodi signum proponere, quod non nisi paupertatem et humilitatem præ se ferret, inò consultò hoc elegit; nam cùm ejusmodi res hæc esset, quæ pastores abstrahere posset, ne crederent hunc puerum esse Christum Regem, quippe vilis et abjectæ conditionis res; dando eam in signum, occurrit omni offensioni, quasi diceret, regnum Christi non in fastu consistere et divitiarum jactantiâ, sed in mundi contemptu; nec ignominie Christo fore hæc paupertatem, sed gloriæ, sic enim Deo decretum esse,

rint, consequens videtur, præsepium fuisse publici stabuli, pastoribus passim notum, vel certè non omnia angeli verba hic esse expressa. Porro pastoribus maluit Deus primò revelare Christum suum, tum ex illâ generali, et archivâ regniæ divine providentiæ, ex quâ stulta et infirma, et ignobilis mundi solent eligere; tum quia tantò vilior eorum persona erat ad humanam prudentiam, tantò pretiosior erat ad faciendam fidem, inquit Ambrosius, nescit enim fucare vel palliare simplicitas; tum denique ut essent typus pastorum Ecclesiæ, quos primos Deus elegit illiteratos et simplices, ad prædicandam aliis Christi nativitatem.

ut hæc inîta vivendi ratione, Christus populum salvet. Jam notet quis, quod cùm multa fuisse præsepia in Bethleem, verisimile sit, angelus non declarat pastoribus in cujus stabuli præsepio sint puerum inventuri. Respondeo, quod non obscurè declarat angelus, puerum natum esse filium mulieris alicujus extraneæ, quæ domum propriam Bethleemi non haberet, ac proinde quærendum illum esse in stabulo diversorii alicujus publici; qualia credibile est in parvo oppidulo non ita multa fuisse, quin faciliè inveniri atque adiri poterint, præsertim stabula, et quidem à pastoribus ejusdem loci. Interim potuit angelus, diligentia pastorum aliquid relinquere; nec dubium quin ducentem se quærentibus præberit, ut facillimè invenirent.

VERS. 13.—*ET* subito, simul atque angelus desisset loqui.

FACTA EST, adfuit; *conjuncta est*, exponit Euthymius, *CEM ANGELO*, cum illo angelo, qui scilicet locutus fuerat; *Syrus* apparuerunt cum illo angelo,

MULTITUDO MILITIE CELESTIS, multus exercitus celestis; ponitur enim militia pro exercitu; magna celestium angelorum multitudo, ut exercitus præ multitudinè visus esse fuerit, isque benè magnus, duobus enim nominibus exaggerat evangelista multitudinem. Consequit Scriptura multitudinem angelorum vocare exercitum, quia angeli velut Dei milites sunt, et quidem innumerabiles, *Job* 25, v. 5, quia ordine per choros velut legiones dispositi sunt, quia summis viribus valent, denique quia Deo monarchæ, veluti summo imperatori, omnes subsunt ac parent, et ad ejus nutum præsto sunt, parati debellare quicumque Dei imperio velint rebellare, et omnia ejus ussa efficacissimè velocissimèque exsequi. Hinc vocatur Deus Sabaot, Deus virtutum, Deus exercituum; hæc enim tria idem unum significant; quod semper paratos habeat complures exercitus angelorum, virtutè potentium, quos emittit in omnem partem, ad faciendum vocem sermonum ipsius, psal. 102, v. 20. Ut ergo cessavit loqui primus angelus, mox adfuerunt illi copie plurimorum aliorum angelorum, sive ex alto advolarint, quod vult Bedæ, sive ex improvise apparuerint visibiles, cùm prius adfuisset (noque enim verisimile est auditos tantum fuisse) quemadmodum adfuerant Dominicæ nativitatè, hæc dubium, licet non vis. Notat Epanorhotes, pro *militia*, quosdam legere ex antiphonâ *exercitus*, alios utrumque jungere, *militia celestis exercitus*; neutrum probat.

LAUDANTEM DEUM, canentium modulatione quâ-

rentur paupertate nascentis, cujus majestati et gloria servirent.

VERS. 14.—*ET* subito facta est cum angelo multitudo militie celestis, id est, magna celestium angelorum multitudo, instar exercitus; quo nomine passim angeli vocantur, quia numero innumerabiles sunt, *Job* 25, versu 5, quia ordine per choros tanquam legiones dispositi sunt, quia potentissimi, quia Deo, imperatori summo, ad nutum præsto sunt, ad debellandos hostes, tum visibiles, tum aëries demorum potestates. Et hinc vocatur Deus ipse *Dominus virtutum, exercituum, sabaot*, quæ idem sunt. *LAUDANTEM DEUM*, de tanto beneficio, non sibi quidem, sed hominibus præstato. Utilis fuit ista tantorum testium multitudo, ut non offende-

dam celesti atque ineffabili laudes Dei, unâ cum primo illo angelo, cæteris tanquam duce præcedente. Laudârunt autem Deum, ob Christum Salvatorem hominibus datum; suo non exemplo docentes quod nos facere oportet quibus est datus, si ipsi tantoperè jubilârunt, quibus non est natus. Quamvis ergo unus angelus jam apparuisset amicitis divino splendore, ne tamen parùm fidei ad auctoritatis uni tribuerent pastores, neve offenderent nuntiatii pueri paupertate humilitateque, voluit Deus splendidius etiam Filium suum ornare, et uni plures adjungere, qui ita suffragarentur primi nuntio, ut monstrarent, nihil ob pauperem humilemque nativitatem in carne, puerulo decedere majestatis, cujus gloriæ celestes omnes spiritus aequè servirent. Sic enim laudârunt Deum, et hominibus congratulati sunt, ob Christum natum, ut consequenter Christum ipsum ornârunt atque illustrârunt. Ita nativitas Christi, in speciem vilis atque humilis, celesti magnificentia ac gloriâ decorata est.

VERS. 14.—*GLORIA*, laus, honor, ac gratiarum, scilicet uti debetur, ita redditur et canitur à nobis. Proprium ac perpetuum angelorum opus atque officium est, Deum incessabili atque inenarrabili voce laudare, quippe qui sit summum bonum in se, et fons omnis ejus quod in ipsos et homines cæteraque creaturas derivatur boni: ita ut solus laudari mereatur, nec unquam satis à suis creaturis laudari possit.

IN ALTISSIMIS DEO, Deo qui est seu habitat, id est, præsentiam suam manifestat, in altissimis seu excelsis, quod est, in caelis. Quare Syrus clarior, mutato verborum ordine, scribit: *Gloria Deo in excelsis*. Tamen *altissimis* non mutes pro, *excelsis*.

Et, pro *nam*, seu *quia*; expriment enim angeli causam, quare jam canant gloriam Deo, idque inusæto more, hominibus videntibus et audientibus, quia

IN TERRA PAX data est, quia à Deo ex altissimis caelis jam contigit in terrâ pax. Gaudet enim de nostro terroclaram, non secus ac de suo bono. Pacis autem nomine intelligunt salutem, ut solet in divinis Scripturis intelligi; salutem autem eam quam Christus afferat; à quâ Salvatorem vocaverat primus angelus, supra, v. 11; cujus principium est, reconciliatio cum Deo, complementum visio Dei. Salutem verò dicunt allatam in terram, quia initium salutis; quæ auctor salutis natus apparuit in terrâ. Quod enim hæc referant gratulationem suam, clarum ex eo fit, quod occasione nuntii de Christo nato dati hoc canant.

rentur paupertate nascentis, cujus majestati et gloria servirent.

VERS. 14.—*GLORIA* IN ALTISSIMIS DEO: id est, gloria, honor, et laus debetur Deo, qui habitat in altissimis, nempe caelo, vel angelis; vel potius gloria debetur ac delertur Deo in altissimis, scilicet caelo et esse fractum, qui angelis, altissimum creaturæ locum obtinentibus, ex Christi nativitate obtigit. *ET* IN TERRA, sedibus altissimis opposita, PAX HOMINIBUS, scilicet cum Deo, quia pro Christi nativitate homines Deo reconciliati sunt; quæ pax in eis fons est omnium honorum BONÆ VOLUNTATIS; quod Augustinus,

HOMINIBUS, in hominibus. Præpositio *in*, vel posita est pro *ad* seu *erga*, ut frequenter in hoc genere loquendi, Psal. 149, v. 4; Math. 5, v. 17, etc.; vel superfluit Latine et Græcè, quod frequenter; prout intellexit Latinus interpres, opponens Deo in altissimis, homines in terrâ.

BOÆ VOLUNTATIS. Syriacè similiter sunt duæ dictiones *sabro tobo*, Evangelium seu nuntium bonum; nam Græcè unica est vox *εὐδοκία*, quam Latine exponimus lubentiam seu placitum. Vetus interpres consuevit transferre, nunc propositum, Ephes. 1, v. 5; nunc beneplacitum, Psal. 68, v. 14, et 140, v. 5; Eccles. 1, v. 35, infra 10, v. 21; nunc bona voluntas, Psal. 5, v. 15 et 50, v. 20; Philip. 2, v. 15. Quoniam autem vox ista etiam hominibus tributa legatur, significans pium, benevolentem, ac propensum animi hominis erga Deum aut proximos affectum, Ephes. 1, v. 15; Rom. 10, v. 1; tamen hæc significatio huic sententiæ congruere non videtur, præsertim cum et in malam partem hæc significatio accepta legatur. Nam Ecclesiastici 18, v. 51, habes: *Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus* (Græcè, *εὐδοκίας ἐπιθυμίας*, beneplacitum seu proclivem affectum concupiscentiæ), *faciet te in gaudium inimicis tuis*; ut nec hominibus placitum per se laudatur in sacris litteris. Est igitur hæc significatio accipienda vox *εὐδοκία*, quæ Deo tribuitur (quod frequens est) pro antegressâ Dei in homines bonâ voluntate, pro amicâ, benevolâ, ac propensâ Dei erga homines affectione, denique pro infinito illo ac gratuito Dei in electos amore, quo ipse esse prior ante tempora secularia in Filio dilexit; de quo Apostolus ad Ephes. 1, v. 5, *vit, secundum propositum voluntatis suæ*. Hic Syrus respexisse videtur, qui vertit evangelium seu nuntium bonum (est enim Syrus *sabro*, quod Hebraicis *besora*) quia æternus ille Dei erga homines amor, Evangelio Christi caro facti manifestatus fuit. Hebraica vox *racon*, respondens Græcæ *εὐδοκία*, etiam ipsa vox media est, et in hominem partem sumitur et in malam, et tam hominibus quam Deo tribuitur, pro favore, benevolentia, gratiâ, propenso animo, etc. Jam observandum, quod Græcè legatur recto casu *εὐδοκία*, cui lectioni Syriaca editio suffragatur, scribens additâ conjunctione, quæ tamen nec Græcè nec Latine existat, *et nuntium bonum hominibus*. Id Theophylactus et Euthymius ita accipiunt, ut sit tertium membrum hujus hymni angelici: *In hominibus bona voluntas*; sed præstat accipere tanquam explanationem præcedentis, *pax in terrâ* (ita ut non sint nisi duo membra, quemadmodum Latine) quæ declaretur causa pacis immediata, nimirum Dei per Christi

4 de Civil., c. 8, et alibi exponere solet de bonâ voluntate hominum, quasi dicerent, pax hominibus, habentibus bonam voluntatem; sed Græcè est in nominativo *bona voluntas*, quod significare solet in Scripturis bonam voluntatem, non hominum, sed Dei, quam vocamus benevolentiam et beneplacitum Dei erga homines. Itaque Græci nonnulli trimembrem faciunt hæc hymnum: ut prima pars sit: *Gloria in altissimis Deo*; secunda, *et in terrâ pax*; tertia, *hominibus bona voluntas*. Sed longè rectius illa postrema in unum conjunguntur, et quidem in genitivo; In

408
stum benevolentia. Salus obtigit in terrâ, nimirum hominibus qui terram incolunt, Dei favor, benevolentia, ac gratia, Dei amicæ ac benevolus affectus, Beneplacitum Dei est in hominibus seu erga homines; quomodo legitur, Psal. 149, v. 4: *Beneplacitum est Domino in populo suo*; idcirco in terrâ pax. Prius non erat Deo beneplacitum in hominibus, ac proinde nec pax in terrâ, quia *Dominus de celo prospexit*, ait ille, *super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt*, etc., Psal. 15, v. 2. Sed postquam is natus est, de quo infra 5, v. 22, testatur: *Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi*; propter eum propitiæ ac favorabilis hominibus factus est Deus, eo nato et hominibus dato, propitium, benevolum ac fautorem se hominibus ostendit, ita ut terræ obveniret pax, salus et omnimoda animi corporisque prosperitas. Hoc sensu Græcè legitur casus nominativus; sed Latinus interpres genitivum casum habuit, et vertit *bonæ voluntatis*; quam lectionem sequuntur vetustissimi quique Latini auctorum, quibus disertè suffragantur Græci, Origenes, hom. 15 in Lucam, et Chrysostomus, homilia de nativitate Domini. Hunc genitivum quidam construunt cum *hominibus* (quod mollissimum est) et intelligunt homines bonæ voluntatis, eos quoque Deum propenso suo favore et gratiâ dignatur, electos nempe ac prædestinatos, quemadmodum dicuntur filii iræ, illi qui in iram Dei incurrerunt. Sed quia non faciliè mihi persuadeo angelos restringere voluisse nuntium ab se allatum, cujus gaudium omni populo commune fore primus angelus dixerat supra, v. 10; idcirco malum cum aliis jungere genitivum *bonæ voluntatis* cum nominativo *pax*: *Pax bonæ voluntatis*; sicut dicitur, Psal. 5, v. 15, *scuto bonæ voluntatis*. Est autem pax bona voluntatis, salus profecta à bonâ Dei voluntate, salus proveniens non ex meritis hominum, sed ex gratiâ ac propensâ Dei benignitate. Quo significant angeli, ex merâ Dei misericordiâ, nullis intercedentibus hominum meritis fluere salutem hanc, quam canunt obtigisse hominibus terram incolentibus. Ut enim incarnatio Filii Dei singulare opus fuit gratiæ Dei misericordiæ, quod supra, 4, v. 54, 72, 78, et alibi sæpè doctum est; ita et salus ex eâ proveniens. Nec enim nisi per Christi incarnationem, salus, gratia, favor aut benevolentia Dei, unquam potuit hominibus contingere. Canunt ergo angelus laudem Dei, et celebrant gloriam ejus, eò quod jam obtigerit à Deo in cœlis agente, hominibus terram incolentibus, perfecta salus, non ex ipsorum hominum meritis, sed ex solâ Dei misericordiâ ac benevolentia, per Christi

terrà pax hominibus bonæ voluntatis; sic enim omnes Latini et antiquiores aliqui Græci legerunt; et ita illud, *bonæ voluntatis*, referendum est vel ad *pacem*, ut sensus sit, pax bona voluntatis, id est, pax non profecta ex meritis, sed ex gratiâ Dei benevolentia, obtigit hominibus; vel facilitis et mollis ad illud, *hominibus*, hoc sensu: Pax data est hominibus, quos Deus benevolè dilexit, seu in quibus sibi complacuit. Quo nomine electi et prædestinati vocari solent; nam illis præcipuè Salvator venit, et pax allata est.

stum natum. Hymnus est laudis, quæ respicit Deum; gratulationis verò, quæ homines; illustrans pauperem Christi nativitatem, et pastoribus fidem atque animam addens.

VERS. 15. — UT, MOX UT.

AN EIS, PASTORIBUS.

IN CŒLUM. Sicut apparuerunt visibili formâ, ita visibili modo ascenderunt in cœlum, quò pastores facerent certiores, se ut angelos bonos, peractâ legatione, redire ad Deum à quo fuerant missi; est enim cœlum, Dei palatium, et honorum angelorum domicilium, unde caedemones exsulant.

PASTORES, et homines pastores. Interpretes Latinus et Syrus non legerunt illud, *et homines*, vel certè si legerint, ut superfluum omiserunt. Er enim, vel redundat, vel pro *tunc* ponitur, ut aliquando: *homines pastores* autem, appositio est speciei ad genus, qualis legitur Genes. 46, v. 32: *Anasim rohe* seu, viri pastores pendis. Quidam intelligunt homines angelis opponi.

LOQUENTUR, dixerunt, exhortati sunt se mutuò, invitabant se mutuò verbis, læti.

TRANSEAMUS, compositum pro simplici *eamus*. Ad dicitur Græcè, *δύ*, sanè, obsecro.

USQUE, usque in BETHLEEM.

ET VIDEAMUS, ut videamus oculis nostris hoc verbum quod factum est, rem istam quæ facta est, scilicet illic. Sic legis 2 Reg. 1, v. 4: *Quod est verbum quod factum est? indica mihi*. Hebraicè: *Me haia hadabar*, quod fuit verbum? id est, quid accidit rei? Similiter Jud. 8, v. 1: *Me hadadabar hazze hasita lanu?* cur verbum hoc fecistis nobis? pro, rem hanc.

QUOD DOMINUS OSTENDIT NOBIS. Hæc, ut est Bibliorum Sixtinorum, ita et antiquorum exemplarium lectio, conformis Græco ac Syro. Quare non mutanda cum hæc aliorum: *Quod factum est, quod fecit Dominus et ostendit nobis*.

Quod, scilicet verbum seu rem. Syrus, *aich*, sicut, prout.

Dominus. Scienter et rectè adscribunt Domino, quod non nisi ab angelis ejus audierant: nam quos agnoscent Dei fuisse legatos, auctoritate quoque dignatur, ac si Dominus fuisset locutus. Ostendit, notum fecit, aperuit, indicavit, adeoque signis adhibitis ut invenire possimus. *Nobis*, tantillis licet et immentibus. Nihil dubii quin angeli à Deo missi nuntiantes ipsis quod res vera erat, excitant se mutuò ad visendum, ne Deo ingrati sint, tum quod primus angelus non obscurè monuisset id Dei consilium esse,

VERS. 15. — ET FACTUM EST, UT DISCESSERUNT ANGELI IN CŒLUM; quò se angelos bonos fuisse significabant, et ad hunc tantum actum extra ordinem missos à Deo. PASTORES LOQUENTUR AD INVICEM. Insinuaverant enim angeli opere pretium esse, Deoque gratum, si oculis rem explorando visionem adhuc magis credibilem redderent. VIDEAMUS HOC VERBUM, QUOD FACTUM EST, id est, rem quæ accidit, phrasi Hebraicâ; quamvis hic satis commode accipi possit proprie pro verbo seu nuntio, quod ipsis annuntiatum erat, conformiter ad vers. 17, et ad id, quod mox sequitur. QUOD DOMINUS OSTENDIT NOBIS, annuntiatum per angelum. Quo indicant se non tantum rei novi-

tum quod res esset visu digna cumprimis, Christus natus.

VERS. 16. — ET VENERUNT. Venerunt itaque Bethlehem. Putantur pasqua distantia fuisse mille passus à Bethlehem.

FESTINANTES, tum præ desiderio videndæ rei tantæ, tum præ curâ quâ occisimè redeundi ad gregem, quem non sine periculo deseruerant. *Non cum desideria querendus est Christus*, quod monet Ambrosius. *Nam quia festinantes venerant, et non pedetentim, neque fesso gradu, vel Originalis, ideò invenerant*, etc.

INVENERUNT, in stabulo unius ex publicis diversoriis; facile enim eis fuit invenire stabulum, quod diximus supra, v. 12; et facilis ipsis eò fuit accessus, pastores præsertim cum essent.

MARIAM, matrem, rectè valentem, quamvis recens enim iam, quæque matris officium peragebant, ut sine comitibus aut aliis ministris, ipsa infantem involutum in præsepi positum haberet.

ET JOSEPH, maritum Mariæ, dispensatorem ortus Domini, quod ait Origenes.

ET INFANTEM. Non addit *pannus* seu fasciis involutum, quia hoc satis intelligitur ex eo quod positus dicitur in præsepi, præsertim cum superius esset expressum.

POSITUM, jacentem, solens scilicet, et quidem Mariam ac Joseph, ad præsepe vigilantes, et pernoctantes in oratione Dei.

VERS. 17. — VIDENTES, postquam vidissent, Mariam scilicet, Joseph, et infantem recentem natum,

pannis involutum, et in præsepi jacentem, quemadmodum angelus prædixerat inventuros, quod signum angelus ipsis præstituerat diagnoscendi infantis. Nam quamvis angelus disertè non nominasset Mariam et Joseph, implicite tamen reliquerat intelligendos; nec enim infans solus inveniri debebat, sine presentia euræque matris, et tutelæ ejus qui putaretur pater, tanquam derelictus, et expositus, incertorum parentum ac spiriuis.

COGNOVERUNT, pernoverant, clarè et omninò noverunt, crediderunt. Euthymius certiores facti sunt.

DE VERBO, seu verbo, id est, verbi veritatem.

QUOD DICTUM ERAT, fuerat, dicitio (in scias quod relativum esse, non conjunctionem) ab angelo scilicet.

DE PUERO HOC. Postquam suis oculis vidissent signum ab angelo datum, eoque agnovissent puerulum,

tate, sed et Domini ostensione moveri ad explorandum, ne beneficè videretur ingrati aut increduli. Quod vero Ambrosius et Bernardus, sermone 22 in Cant., intelligunt Verbum incarnatum seu factum hominem, videtur minus hoc loco congruere.

VERS. 17. — VIDENTES AUTEM, scilicet Mariam, Joseph, et infantem in præsepio, COGNOVERUNT DE VERBO, id est, reipsâ compererunt verum esse, quod angelus dixerat de PUERO HOC; quatenus dixerat inveniendum in præsepio. Nam eundem esse Salvatorem non viderunt, sed crediderunt, illâ predicatione et Dei internâ illustratione permoti.